

АЛЬТЕРНАТИВНІ МЕТОДИ КОРЕКЦІЇ УВАГИ В РОЗУМОВО ВІДСТАЛИХ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Стратегічна мета державної освітньої політики – підвищення доступності якісної освіти, яка відповідає вимогам інноваційного розвитку, сучасним потребам і кожного громадянина, пов'язана зі створенням такого освітнього середовища, яке б забезпечувало успішну соціалізацію осіб з порушеннями психофізичного розвитку. Стосується це й розумово відсталих учнів 1-4 класів, успішне навчання яких можливе за належного засвоєння ними знань та умінь.

Як справедливо стверджує В.М. Синьов, «розумова відсталість визначається не етіологічними чинниками, а їхнім раннім впливом на мозок дитини. Зокрема, різноманітні вроджені, спадкові, набуті шкідливі впливи у пренатальний і ранній постнатальний періоди призводять до загального психічного недорозвитку.» [7, с. 67], зокрема й до порушення уваги.

Стан уваги завжди цікавив не лише психологів і педагогів, а й медиків, зокрема фізіологів. Так І.П. Павлов довів, що організацію роботи великих півкуль головного мозку забезпечують в кожен даний момент цілеспрямовані процеси відображення і ... свідомий характер поведінки людини в оточенні свого середовища. З огляду на це він зробив висновок про зв'язок свідомості з увагою і про значення уваги в свідомій діяльності людини, що важливо для навчання розумово відсталих дітей та корекції їхньої уваги.

У психології увага розглядається як спрямованість психічної діяльності, свідомості людини на певні предмети та явища. Як одну з функцій довільної регуляції психічної діяльності людини розглядають її відомі психологи

Л.С. Виготський та А.Б. Ананьєв. Досліджуючи увагу, Л.С. Виготський вказував, що увага дітей завжди спрямовується і керується інтересом, тому причиною розсіяності дитини завжди є неспівпадання двох ліній у педагогічній справі: власне інтересу й пропонованих учителем знань. Отже

педагог повинен проявляти турботу як до уваги, так і до розсіяності дитини, завдяки якій така дитина часто буває дуже неуважною. Зважаючи на це, бажано з метою корекції уваги у розумово відсталих учнів формувати у них інтерес до кожної діяльності, яку вони будуть виконувати.

Є.А. Мілерян увагу розглядає як динаміку функціонування організації психічної діяльності тварин і людини, фізіологічною основою яких є джерело оптимального збудження і домінанта. Автор визначає увагу як форму організації психічної діяльності людини, в основі якої лежить певне співвідношення основних нервових процесів мозку у вигляді джерела оптимального збудження або домінанти. На думку Є.А. Мілеряна, увага як форма організації відображальної діяльності є необхідною умовою утворення нових і удосконалення наявних зв'язків, що лежать в основі будь-якого навчання і виховання. Тому уміння оволодіти увагою школярів є необхідною передумовою успіху навчально-виховної роботи з ними. [6].

Розкриваючи функції уваги, О.В. Гуніна вказує, що увага забезпечує вибіркоче ставлення до предметів, явищ, ситуацій, допомагаючи свідомості людини зосереджуватися на значущих об'єктах і мати чітку інформацію про них. Обсяг уваги забезпечує отримання на належному рівні інформації, яка спрямовує свідомість людини на певний об'єкт. Крім того, обсяг уваги характеризує здатність людини переробляти інформацію. [3]. І.І. Ахтам'янова [2], розглядаючи питання, що стосуються регуляції й саморегуляції уваги, дійшла до висновку, що здатність до розподілу уваги визначає успішність навчання і практичної діяльності, оскільки регулювальна функція уваги полягає в організації як психічної, так і практичної діяльності людини. Зважаючи на це, у розумово відсталих школярів потрібно коригувати регулювальну функцію уваги, яку досить детально у своїх роботах розкрив М.Ф. Добринін. Зокрема вчений довів, що регулювальна функція уваги проявляється у виділенні мети, яка є для особистості в даний момент найбільш значимою, а все решта відстороняється.[4]. На значення оволодіння дитиною прийомами

регулювання уваги вказує й Л.П. Набатнікова, вважаючи регулювання уваги виключно важливим для розвитку стійкої довільної уваги. З метою розвитку стійкої уваги дослідниця пропонує насичувати діяльність значимим для дитини змістом.

Б.І. Айзенберг розглядав розподіл уваги як вищий ступінь організованості мисленнєвої діяльності, що виражається в контролі свідомості за декількома думками, які протікають одночасно, та оперування ними відповідно до умовного задуму. У процесі пізнання розподіл уваги виступає як одночасне врахування різноманітних сторін предмету, що вивчається, розгляд ряду явищ з певної точки зору. Дослідник розглянув шляхи комплексного вивчення розподілу уваги у дітей різного віку масової і допоміжної шкіл та корекції її порушень. [1].

Психолог І.М. Бгажнокова звернула увагу на залежність якості засвоєння знань розумово відсталими учнями від сформованості уваги, яка у цієї категорії школярів характеризується цілим спектром порушень: малим обсягом, низькою стійкістю й переключенням, малою довільністю, низькою концентрацією. Між тим, за даними С.М. Рибальченко, концентрація уваги стає умовою успішного виконання діяльності лише в тому випадку, якщо поєднується з іншими властивостями, зокрема концентрація уваги пов'язана з її стійкістю і залежить від тих же умов, які визначають останню.

С.В. Лієпіня, вивчаючи особливості уваги учнів молодших класів допоміжної школи довела, що у школярів з неускладненою формою олігофренії спостерігається найменше відставання від норми в показниках обсягу уваги, стійкості, розподілу, а також у динаміці розвитку цих властивостей. [5]. Отже, стан уваги молодших розумово відсталих школярів проявляється в одній з провідних складових психіки – когнітивній сфері, оскільки увага - «Дефектологічний словник» / за ред. В.І.Бондаря, В.М.Синьова, - С. 478-479 – це «процес виділення об'єктів психічної діяльності з-поміж багатьох, зосередження на певних об'єктах при одночасному абстрагуванні від інших. Увагу характеризує вибіркоче

ставлення дитини до навколишнього світу, коли з великої кількості подразників свідомість виділяє один або кілька... Розумово відсталі, особливо збуджені олігофрени, та діти з переважаючими ушкодженнями лобних відділів кори головного мозку, характеризуються різким недорозвитком довільної уваги, що спричинено особливостями вищої нервової системи.»

Як одна з психічних функцій, увага тісно пов'язана з іншими психічними функціями, на що вказував Л.С. Виготський у роботі «Проблеми розвитку психіки». На його думку, розвиток психіки проявляється у зміні відношень між функціями. У процесі розвитку дитини складається нова система функцій, типи взаємозв'язків яких між собою характеризуються тим, що функціональні системи виступають єдиним цілим, у якому елементарні психічні функції існують як одна з інстанцій, що входить до складу цілого завдяки зв'язкам з вищими психічними функціями. Міжфункціональні зв'язки Л.С. Виготський розглядав як центральний момент розвитку свідомості людини і як продукт її прижиттєвого індивідуального розвитку. Кожній з психічних функцій притаманний свій цикл розвитку, своя хронологічна формула. Поділяючи психічні функції на вищі й нижчі, Виготський довів, що «дослідження вищих психічних функцій та їхній розвиток запевняють нас, що ці функції мають соціальне походження, як в філогенезі, так і в онтогенезі: кожна функція появляється на сцені два рази в двох планах: спершу - соціальному, потім - в психологічному, спершу між людьми як категорія інтерпсихічна, потім - всередині дитини як категорія інтрапсихічна» [С.196-198]. За Виготським розвиток психічних функцій здійснюється нерівномірно. Зокрема, вищі психічні функції впливають на функціонування нижчих, а порушення у сфері вищих - негативно впливають на розвиток і реалізацію нижчих.

Відхилення в розвитку уваги у наш час розглядаються багатьма вченими як один із найважливіших показників клінічної характеристики розумової відсталості. [1,3,6,7]. У розумово відсталих учнів 1-4 класів

більше, ніж у їхніх здорових однолітків, виражені недоліки уваги: мала стійкість, труднощі розподілу уваги, уповільненість її переключення. Неуважність дітей усіх вікових груп у певній мірі обумовлена слабкістю їхньої вольової сфери. Учні не можуть належним чином зосередитися на виконуваний діяльності, працювати, не відволікаючись. Велике значення має також несформованість інтересів розумово відсталих дітей.

Наявність у розумово відсталих дітей значних порушень довільної уваги перешкоджають формуванню у них цілеспрямованості у поведінці та діяльності, різко знижують їхню працездатність, тим самим ускладнюючи організацію навчально-виховного процесу з даною категорією учнів.

З метою вивчення стану уваги у сучасних молодших розумово відсталих школярів 1 - 4 класів нами було проведено дослідження у якому застосували наступні методики: модифікований тест «коректурна проба» Б. Бурдона, модифікована коректурна таблиця А.Г. Іванова-Смоленського (укр. мовою), модифікована методика П'єрона-Рузера, модифікований тест Рисса (методика переплетених ліній), методика «Запам'ятай і розстав крапки». Крім того, в експерименті використано й інші методики: «Зоровий тест Орлової», «Копіювання тексту», «Ходіння по розміченій прямій», «Тест 5 метрів», «Написання нуликів».

Аналіз стану уваги обстежених школярів відображено у таблиці 1.

Таблиця 1

Стан уваги у розумово відсталих учнів 1-4 класів

Властивості уваги	Рівні уваги, %		
	Високий	Середній	Низький
стійкість уваги	13,2	25,7	61,1
обсяг уваги	15,3	35,1	49,6
концентрація уваги	18	38,7	43,3
розподіл уваги	16,2	44,9	38,9
переключення уваги	17,6	37,1	45,3
Усього:	16,1	36,3	47,6

Враховуючи отримані дані про стан уваги в розумово відсталих учнів 1-4 класів, нами для корекції уваги використано спеціальну відкалібровану балансувальну дошку доктора Ф.Белгау.

Запропоновані доктором Ф.Белгау вправи на корекцію уваги ми модифікували з метою використання їх для корекції уваги у розумово відсталих дітей, об'єднавши усі вправи у два комплекси: комплекс №1: вправи з силіконовими мішечками біні (виконання одним учнем); комплекс №2: вправи з силіконовими мішечками біні (виконання двома учнями або учнем з асистентом).

Для вирішення завдань дослідження ми дотримувалися певних наукових принципів:

- врахування загальнонаукових методів (теоретичний і порівняльний аналіз документів та матеріалів;
- науковий аналіз загальної та спеціальної психологічної, педагогічної, медичної літератури з теми дослідження, присвяченій корекції уваги у розумово відсталих учнів 1-4 класів;

- врахування вікових та психофізичних особливостей розвитку розумово відсталих школярів молодшого шкільного віку;
- врахування зон актуального та ближнього розвитку (за Л.С.Виготським);
- врахування типологічних та індивідуальних особливостей розумово відсталих школярів;
- дотримання системного підходу у проведенні експерименту.

Завдання експерименту передбачали вивчення впливу вправ на баламетричній дошці на стан уваги розумово відсталих учнів 1-4 класів. Для цього створили пакет діагностичних методик для визначення стану уваги кожного учасника експерименту. Також розробили та експериментально перевірили два експрес-комплекси вправ з використанням балансувальної дошки в умовах школи-інтернату. Звертали увагу на визначення мінімальних часових меж кількості тренувань на тиждень для кожного учня з використанням балансувальної дошки. Крім того, з'ясували алгоритм роботи школярів з використанням балансувальної дошки, враховуючи принципи: від простого до складного у роботі з розумово відсталими учнями. Одним із завдань було проведення спостереження за впливом занять з використанням балансувальної дошки на покращення стану уваги в розумово відсталих розумово відсталих молодших школярів.

Перед початком експерименту ми провели ряд занять з адаптації дітей до роботи з балансувальною дошкою, оскільки кожен клас було забезпечено відповідним знаряддям. Заняття на балансувальній дошці ми проводили тричі на тиждень по 15 хвилин щоразу.

Протягом формувального етапу проводилася спеціальна робота із педагогами спеціальної загальноосвітньої школи-інтернату для розумово відсталих дітей №26 м. Києва (анкетування, обговорення ходу та результатів експерименту, консультації, тренінги, семінари, круглі столи тощо).

Крім того, розробили загальні вказівки до вправ на балансувальній дошці:

- повідомлення чіткої інструкції вчителя учням перед виконанням вправ на балансувальній дошці;
- врахування адекватних психофізичних можливостей розумово відсталих учнів при розробці та застосуванні вправ (повинні бути легкими, зрозумілими та цікавими для виконання);
- надзвичайно обережне ставлення до розробки вправ (щоб допомогти організувати структуру мозку і розвинути нейронні з'єднання в мозку).

Дотримання вимог до знаходження учнів на балансувальній дошці, зокрема:

- переконайтеся, що ноги стоять по центру на розміченій дошці;
- утримуйте баланс, не гойдайтеся на дошці;
- тримайте під контролем весь процес виконання вправ;
- виконуйте кожну вправу по п'ять разів;
- слідкуйте за диханням під час знаходження на балансувальній дошці;
- слідкуйте за тим, що повинно бути у вправі - балансування, розташування по центру, послідовність, дискримінація лівої і правої сторони, перетинання середньої лінії, координація рук і очей, ритм, пам'ять і спритність кінцівок;
- слідкуйте за поставою при виконанні вправ;
- максимально зосередьтеся на виконанні вправ.

Також враховували дотримання охоронно-педагогічного режиму під час виконання вправ на балансувальній дошці: дотримання техніки безпеки у кімнаті та під час проведення занять; врахування вікових та психофізичних можливостей дітей при дозуванні навантажень; вимоги до технічного обладнання; вимоги до одягу та взуття; повітряний режим кімнати; регулювання часу при виконанні вправ; підтримка високого емоційного рівня під час занять на дошці; використання фонові релаксаційної музики під час виконання вправ; вмотивованість до наступних занять на дошці; повторення вправ з батьками вдома.

Після проведення занять вже протягом місяця було зафіксовано позитивні зміни: діти навчилися балансувати, покращилось вміння тримати

рівновагу. При виконанні вправ на балансувальній дошці покращилися стійкість та обсяг уваги у розумово відсталих дітей. Вони уважно спостерігають, слідкуючи очима за зміною об'єктів (мішечків біні), одночасно виконують декілька завдань однієї вправи: балансування, ловіння та перекидання мішечків біні, простеження очима напряму руху мішечка. Найбільш результативними, за даними проведеного дослідження, є зміни в концентрації уваги: школярі краще зосереджуються при виконанні вправ, майже всі на другому занятті без помилок роблять 2-3 вправи, прислухаються до наданих інструкцій, отримуючи при цьому велике задоволення.

Динаміка стану уваги розумово відсталих учнів в процесі роботи з балансувальною дошкою Ф.Белгау.

Таблиця 2

Розумово відсталі учні	Тест: Б.Бурдона		Тест: Іванова-Смоленського	Тест: П'єрона-Рузера	Тест: Запам'ятай та розстав крапки	Тест: Ріса
	Стійкість уваги	Концентрація уваги	Точність уваги	Розподіл та переключення уваги	рівень рівень обсягу уваги	стійкість
Контрольні класи	5,61	46,27	49,52	0,62	14,8	11,2
Експериментальні класи	10,19	52,48	57,52	1,71	19,3	16,4
Різниця	4,58	6,21	8,0	1,09	4,5	5,2

Як свідчать результати отриманих даних, різниця у показниках стану уваги учнів експериментального і контрольного класів становить 4,8. Отже, використання балансувальної дошки доктора Ф.Белгау сприяє корекції уваги розумово відсталих учнів 1-4 класів.

Література:

1. Айзенберг Б.И. Распределение внимания в мыслительной деятельности учащихся массовой и вспомогательной школы: автореф. ... канд. психол. наук, 19.00.07.-М., 1986.-16 с.
2. Ахтамьянова И.И. Регуляция и саморегуляция внимания учащихся: автореф. ... канд. психол. наук. М., 1986.- 16 с.
3. Гунина Е.В. Особенности объема зрительного внимания у подростков массовой и вспомогательной школ: автореф. ... канд. психол. наук. – М., 1987. – 16 с.
4. Добрынин Н. Ф. О новых исследованиях внимания // Вопросы психологии, 1973. – №3. – С. 121 – 128.
5. Лиепиня С.В. Особенности внимания учащихся младших классов вспомогательной школы // Дефектология. -1977. -№5. - С. 20-25.
6. Милерян Е.А. – Вопросы теории внимания в свете учения И.П. Павлова о высшей нервной деятельности: автореф. ... канд. пед. наук (по психологии). – К., 1954. – 21 с.
7. Синьов В.М. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка: підручник. – Ч. 1. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2007. – 238 с.